

การศึกษาเชิงวิเคราะห์วิธีการแก้ปัญหาการขัดแย้งทางความคิดตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท

An Analytical study of the technique for mental conflict solution according to Theravada Buddhist Philosophy

สุรางค์รักษ์ ตันทา*

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาความหมายของความขัดแย้งตามแนวทางพุทธศาสนาเถรวาท 2) เพื่อศึกษาความหมายของความคิดตามแนวทางพุทธศาสนาเถรวาท 3) เพื่อศึกษาวิเคราะห์การแก้ปัญหาความขัดแย้งทางความคิดตามแนวทางพุทธศาสนาเถรวาท

ผลการวิจัยพบว่า การขัดแย้ง หมายถึง การไม่ลงรอยกัน การทะเลาะเบาะแว้ง เป็นสิ่งธรรมดาที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ทุกคนในโลก ในทางพระพุทธศาสนาถือว่าความขัดแย้งคือทุกข์ชนิดหนึ่ง เป็นสภาวะที่บีบคั้นที่มนุษย์หลีกเลี่ยงไม่ได้ เหตุปัจจัยสำคัญที่สุด ทำให้เกิดความขัดแย้งก็คือ มโนกรรม เป็นตัวกำหนดกายกรรมและวจีกรรมที่จะเกิดขึ้น มโนกรรมที่ทำให้เกิดความขัดแย้งก็คือ ทิฏฐิ ซึ่งหมายถึง ความเห็น ความคิดหรือทัศนคติ ในพรหมชาลสูตรนั้นได้รวบรวมทัศนคติต่างๆ ไว้เรียกว่า ทิฏฐิ 62 ซึ่งเป็นทัศนคติทางปรัชญาของลัทธิต่างๆ ที่อยู่ในยุคเดียวกับพระพุทธเจ้า ทัศนคติเหล่านี้เป็นมิจฉาทิฏฐิ ซึ่งวิธีปฏิบัติที่จะทำให้มนุษย์หลุดพ้นไปจากมิจฉาทิฏฐิตั้งหลายก็คือ ไตรสิกขา เพื่อให้เกิดสัมมาทิฏฐิจะทำให้เห็นและเข้าใจความจริงแท้ของสรรพสิ่ง ซึ่งปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดปัญญา เกิดสัมมาทิฏฐิก็คือ โยนิโสมนสิการ หรือการคิดอย่างถูกวิธี เป็นขั้นตอนอย่างครบถ้วนทุกด้าน เมื่อปัญญาเกิด มิจฉาทิฏฐิอันเป็นสาเหตุของความขัดแย้ง ของความทุกข์ทั้งหลายก็หมดลงไป

คำสำคัญ : พุทธปรัชญาเถรวาท การขัดแย้งทางความคิด การแก้ปัญหาการขัดแย้ง

ABSTRACT

Conflict means a disagreement or a fighting between 2 parties and none could avoid conflicts because it occurs naturally to everyone on daily basis. According to Buddhism, conflict is a form of suffering as well as to cause suffering. The key element of conflict is 'thought' which dictates human's action and verbal expression, especially the false view or belief or 'ditthi' in Pali. The Buddha simply taught people about the solution like the threefold training that will lead them to gain the right view or wisdom. The systematic attention or 'yonisomanasikara' is the method leading to wisdom, once the right view is happened, then the false view causing conflict will be vanished eventually.

Keywords: Theravada Buddhist Philosophy, Mental Conflict, The Conflict Solution

บทนำ

ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในโลกนี้น่าจะมีมาพร้อม ๆ กับการเกิดของมนุษย์ ในอดีตกาลประชากรบนโลกนี้อาจจะยังมีจำนวนน้อย ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจึงไม่ซับซ้อนรุนแรงเท่ากับปัจจุบัน เมื่อจำนวนคน กลุ่มสังคม เพิ่มปริมาณมากขึ้น บริบทที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งในประเด็นใดประเด็นหนึ่งก็เพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย บางครั้งก็ก่อให้เกิดความสับสน ยุ่งยาก ก่อให้เกิดเป็นความขัดแย้งในประเด็นใหม่ รูปแบบใหม่ตามมามาก การแก้ปัญหาที่ไม่สามารถทำได้เพียงวิธีใดวิธีหนึ่งเท่านั้น เพราะวิธีการแก้ปัญหาบางอย่างก็สามารถแก้ไขได้เพียงบางประเด็นของความขัดแย้ง ไม่สามารถแก้ไขได้ทุกเรื่อง ซึ่งนั่นก็เป็นเหตุผลว่าทำไมความขัดแย้งบางเรื่องถึงกินระยะเวลานาน บางครั้งใช้เวลากว่าร้อยปีก็ยังไม่สามารถแก้ไขได้

การศึกษาเรื่องความขัดแย้งนั้นมีอยู่ในหลายแวดวง ไม่ว่าจะเป็นแวดวงการเมือง ปรัชญา ศาสนา สังคมวิทยา เป็นต้น มีการจำแนกความหมายของความขัดแย้งแตกต่างกันไปตามแต่บริบทของแต่ละกลุ่ม แต่ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้จะศึกษาวิเคราะห์ความขัดแย้งทางความคิดในบริบทของพุทธศาสนา นิกายเถรวาทเป็นหลัก เพราะถึงแม้พุทธศาสนาจะเป็นศาสนาที่มี

* นักศึกษา หลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา มมร, 2560, E-mail: surangrak_t@hotmail.com

ภาพลักษณ์ด้านความสงบ สันติ แต่ในอดีตกาลก็มีเกิดกรณีการขัดแย้งขึ้นมาครั้งไม่ถ้วน ทั้งในขณะที่ยังมีพระชนม์ชีพอยู่ หรือแม้แต่หลังพระพุทธองค์ปรินิพพานไปแล้ว ความขัดแย้งทางความคิดที่สำคัญในครั้งเมื่อพระองค์ยังดำรงพระชนม์ชีพอยู่ก็คือ เรื่องทิวฎีหรือทรรณะ 62 ที่ปรากฏในพรหมชาลสูตร ที่มณีกาย สีลขันธวรรค ซึ่งแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะคือ ปุพพันตักปิกวาทะและอปันตักปิกวาทะ ในแต่ละลักษณะก็มีการจำแนกออกไปอีก (สยาม ใจมาคำ, 2551, หน้า 20-40)

ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นหลังจากการปรินิพพานนั้น ก็คือการขัดแย้งในเรื่องพระวินัย เริ่มตั้งแต่มีการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 1 การขัดแย้งครั้งสำคัญที่นำไปสู่การแยกเป็นนิกายต่างๆ เกิดขึ้นราวปีพุทธศักราชที่ 100 เกิดมีข้อขัดแย้งกันอย่างรุนแรงในเรื่องพระวินัย เนื่องจากพระวัชชีบุตรฝ่ายอาจริยวาท ถือว่าอาจารย์สอนอย่างไรก็ปฏิบัติอย่างนั้นไม่เป็นความผิดและไม่ปฏิบัติตามพุทธบัญญัติ 10 ข้อ ความต้องการยกเลิกสิกขาบทเล็กน้อยนี้ก็เพื่อความสะดวกในการประพฤติพรหมจรรย์ เป็นเหตุให้พระฝ่ายเถรวาทที่ต้องการรักษาพระธรรมวินัยไว้เช่นเดิมได้ทำหุตยสังคายนาขึ้น ณ วาลุการามวิหาร เมืองเวสาลี มีพระสัพพกามีเถระเป็นประธาน หลังจากนั้นก็เกิดการแยกนิกายต่าง ๆ ขึ้น ซึ่งการแตกแยกออกเป็นนิกายนั้นมีสาเหตุมาจากการขัดแย้งทางความคิดของ 2 ฝ่ายระหว่างทิวฎีสามัญญตา และสีลสามัญญตา คือรักษาวินัยและการปฏิบัติตามคำสอนเดิมแตกต่างกัน (สุชาติ หงษา, 2550, หน้า 23-29)

ในปัจจุบันความขัดแย้งในหมู่สงฆ์รูปแบบนี้ยังคงเกิดขึ้น กรณีที่สำคัญที่เกิดขึ้นในประเทศไทยก็อย่างเช่น กรณีของวัดพระธรรมกาย ที่สร้างประเด็นความขัดแย้งในสังคมอย่างมากมายกตัวอย่างเช่น แนวคิดเรื่องการสร้างศาสนสถาน การระดมทุนของธรรมกายนั้น ฝ่ายที่ต่อต้านถือเป็นการบิดเบือนคำสอนอย่างร้ายแรง สวนทางกับแนวคิดหลักของศาสนาพุทธที่เน้นความเรียบง่ายและการไม่ยึดติดกับวัตถุใด การใช้ ‘บุญ’ มาชักจูงให้คนจนนิยมอยู่กับการบริจาคทรัพย์เพื่อวัตถุประสงค์ต่างๆ เป็นการส่งเสริมความยึดมั่นถือมั่นในตัวตนและตัวบุคคล จะบั่นทอนสังคมในระยะยาว พร้อมทั้งทำพระธรรมวินัยลางเลือนไปด้วย นอกจากนั้นทางวัดพระธรรมกายยังได้เผยแพร่คำสอนที่คลาดเคลื่อนไปจากหลักพระธรรมหลายประการ เช่น การสอนว่านิพพานเป็นอัตตา สอนเรื่องธรรมกายอย่างเป็นภาพนิมิต และให้มีธรรมกาย ที่เป็นตัวตนเป็นอัตตาของพระพุทธเจ้ามากมายหลายพระองค์ ไปรวมกันอยู่ในอายตนะนิพพาน สอนเรื่องอายตนะนิพพาน ให้เป็นดินแดนที่จะเข้าสมาธิไปเฝ้าพระพุทธเจ้าได้ ถึงกับมีพิธีถวายข้าวพระที่จะนำข้าวบูชาไปถวายแด่พระพุทธเจ้าในอายตนะนิพพาน เป็นต้น (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2542, หน้า 11-12)

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้ทำการศึกษาวิเคราะห์ถึงการขัดแย้งทางความคิดที่เคยเกิดขึ้นในพุทธศาสนาเมื่อครั้งอดีตกาล โดยมุ่งศึกษาประเด็นความขัดแย้งที่มีสาเหตุจากมิถิฎี ดังปรากฏในทิวฎี 62 พรหมชาลสูตร และทิวฎีของครูทั้ง 6 ในสามัญญผลสูตร เพื่อเป็นแนวทางหนึ่งที่จะทำให้เราเรียนรู้ เข้าใจถึงความขัดแย้ง แนวคิด วิธีทางในการแก้ไข หลักธรรมคำสอนตามแนวทางของพุทธปรัชญา เถรวาทที่จะนำไปสู่การแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์กับยุคสมัยปัจจุบันได้เช่นกัน

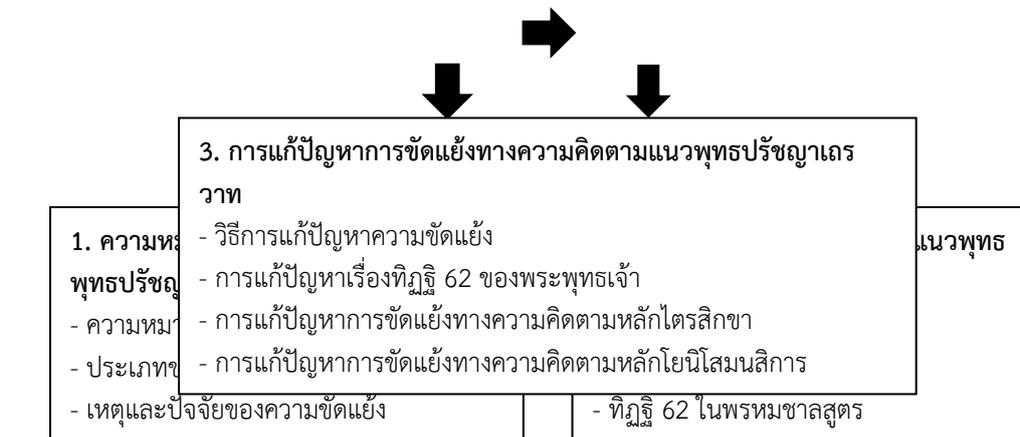
วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความหมายของความขัดแย้งตามแนวทางพุทธศาสนาเถรวาท
2. เพื่อศึกษาความหมายของความคิดตามแนวทางพุทธศาสนาเถรวาท
3. เพื่อศึกษาวิเคราะห์วิธีการแก้ปัญหาการขัดแย้งทางความคิดตามแนวทางพุทธศาสนาเถรวาท

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาเชิงวิเคราะห์วิธีการแก้ปัญหาความขัดแย้งทางความคิดตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท โดยมีขอบเขตตามกรอบความหมายของความขัดแย้งและความหมายของความคิดตามแนวพุทธศาสนาเถรวาท ตลอดจนถึง

วิธีการแก้ปัญหาการขัดแย้งทางความคิดบนหลักการของไตรสิกขา อันได้แก่ ศีลสิกขา จิตตสิกขา และปัญญาสิกขา และวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ ซึ่งมีกรอบแนวคิดดังนี้

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รวบรวมข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความหมายของความขัดแย้ง และความหมายของความคิดตามแนวพุทธศาสนาเถรวาท
2. รวบรวมข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการขัดแย้งในพระพุทธศาสนาครั้งอดีตกาล และหลักธรรมที่เกี่ยวข้อง
3. รวบรวมข้อมูลและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวิธีแก้ปัญหาการขัดแย้งทางความคิดตามแนวพุทธศาสนาเถรวาท
4. ประมวล วิเคราะห์ เรียบเรียงข้อมูลตามเนื้อหาให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์
5. แก้ไขเนื้อหาและสำนวนด้านภาษาให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น
6. นำเสนอและรายงานผลงานวิจัยตามที่บัณฑิตวิทยาลัยกำหนด

สรุปผลการวิจัย

1. จากการวิจัยความหมายของความขัดแย้งตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท สรุปได้ว่า **ความขัดแย้ง (Conflict)** ในความหมายทั่วไปคือ การทะเลาะวิวาท การแก่งแย่ง การถกเถียงกัน การต่อสู้กัน เป็นภาวะที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ทุกคน ไม่มีใครหลีกเลี่ยงได้ เกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ซึ่งเรื่องที่เป็นปัจจัยให้เกิดความขัดแย้งนั้นก็มีทั้ง แนวความคิด ความเชื่อ อำนาจผลประโยชน์ เป็นต้น บางครั้งคนเราก็เกิดความขัดแย้งกับตัวเอง เรียกได้ว่าความขัดแย้งเป็นธรรมชาติของมนุษย์ทุกคน

ประเภทของความขัดแย้งแบ่งได้หลากหลาย เช่น การแยกประเภทตามเหตุและปัจจัยที่ทำให้เกิด ซึ่งแบ่งได้เป็น 2 ประเภทคือ ความขัดแย้งภายใน (internal conflict) ได้แก่ ความขัดแย้งด้านแนวคิด ความรู้สึก คุณค่า ธรรมเนียม กับ ความขัดแย้งภายนอก (external conflict) คือ ความขัดแย้งด้านความสัมพันธ์ ผลประโยชน์ อำนาจ โครงสร้างทางสังคม การแบ่งประเภทอีกแบบหนึ่งก็คือ แบ่งตามผลที่เกิด มีอยู่ 2 ประเภท ได้แก่ ความขัดแย้งเชิงบวก ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสร้างสรรค์ในสิ่งที่ดีและความขัดแย้งเชิงลบ ที่ก่อให้เกิดความเสียหายที่หลากหลาย ซึ่งผลที่เกิดขึ้นขึ้นอยู่กับเจตนาของการเริ่มความขัดแย้ง การมีเจตนาดีก็ไม่ได้หมายความว่าเกิดผลดีเสมอไป ต้องขึ้นอยู่กับปัจจัยอื่นอย่าง วิธี การ ป้จจยแวดล้อม เป็นต้น ซึ่งก็คือการขัดแย้งอย่างเหมาะสม จะทำให้มีโอกาสเกิดผลเชิงบวกได้มากกว่า

2. การวิจัยความหมายของความคิดตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท สรุปผลได้ว่า โดยทั่วไปปัจจัยที่ทำให้เกิดความขัดแย้งนั้นมีทั้งปัจจัยภายในอย่างเรื่องความคิดเห็น ความเชื่อ รสนิยม และปัจจัยภายนอก อย่างเรื่องความไม่เท่าเทียมกันในผลประโยชน์ อำนาจ โครงสร้างทางสังคม ซึ่งพุทธศาสนาให้น้ำหนักกับเหตุปัจจัยภายในมากกว่า โดยรากเหง้าที่แท้จริงของความขัดแย้งทั้งหลายนั้นมาจากสิ่งที่เรียกว่า อกุศลธรรม ซึ่งมีอยู่ 2 อย่าง คือ อกุศลมูล ประกอบด้วย โลภะ (ความโลภ) โทสะ (ความโกรธ) โมหะ (ความหลง) และปัญจกรรม ประกอบด้วย ตัณหา (ความทะยานอยาก) มานะ (ความถือตัว) ทิฏฐิ (ความเห็น) สิ่งเหล่านี้เป็นกิเลสที่ผลักดันให้คนเรากระทำการต่างๆ ที่ไม่ถูกต้อง โดยเฉพาะทิฏฐิหรือความคิด ความเห็น ซึ่งพุทธศาสนาถือว่าเป็นต้นเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดอกุศลกรรมมากมาย เพราะเป็นมโนกรรมที่กำหนดให้เกิดเป็นกายกรรมและวจีกรรม หากมโนกรรมที่เกิดขึ้นเป็นอกุศล ย่อมส่งผลให้เกิดกายกรรมและวจีกรรมที่เป็นอกุศลไปด้วย

การขัดแย้งในความคิดในการวิจัยนี้ หมายถึง ความคิดที่เป็นอกุศล เป็นมิจฉาทิฏฐิ เป็นตัวที่ทำให้เกิดปัญหามากมายกับมนุษย์และสังคม โดยมิจฉาทิฏฐิเป็นความคิดประเภทหนึ่งหมายถึง ความเห็นที่ผิดไปจากความเป็นจริง ความคิดที่ผิดไปจากทำนองคลองธรรม เป็นเหตุที่ทำให้เกิดกิเลสอื่นๆ ตามมา ถ้าความคิดชนิดนี้เกิดขึ้นในจิตมนุษย์เมื่อใด ย่อมนำไปสู่ความวิบัติเสมอ มิจฉาทิฏฐิมีอยู่หลายประเภทเช่น มิจฉาทิฏฐิ 6 มิจฉาทิฏฐิ 10 เป็นต้น แต่ส่วนใหญ่ถูกรวบรวมแจกแจงอย่างละเอียดไว้ในทิฏฐิ 62 แล้ว ซึ่งทิฏฐิชนิดนี้ปรากฏอยู่ในพรหมชาลสูตร อันเป็นสูตรที่รวบรวมข้อปฏิบัติของภิกษุไว้ เป็นสูตรที่พระพุทธองค์แสดงไว้เนื่องจากไม่ต้องการให้เหล่าภิกษุ นำแนวคิดของเจ้าลัทธิอื่นมาปะปน เพราะขณะนั้นมีเจ้าลัทธิที่มีอิทธิพลทางความคิดอยู่จำนวนมาก แต่ละคนก็มีลูกศิษย์เป็นจำนวนมาก มีการถกกันทางปัญญายู่เสมอ ซึ่งบางครั้งก็ทำให้ภิกษุที่ยังไม่บรรลุนิพพานเกิดความสับสน นำแนวคิดเหล่านั้นมาสอนปนกับหลักธรรมที่ถูกต้อง แนวคิดในทิฏฐิ 62 นี้ว่าด้วยเรื่องเกี่ยวกับโลกวิญญาน ที่มาที่ไปของวิญญาน โดยหลักแล้วมีอยู่ 10 ประเภท และแต่ละข้อก็แยกย่อยลงไปอีก รวมทั้งหมดแล้วได้ 62 แนวคิด ถือเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องเรียนรู้เป็นอันดับแรก เพื่อให้แยกความคิดเหล่านี้ออกจากสัมมาทิฏฐิ และเข้าใจว่าทั้งหมดคือมิจฉาทิฏฐิ

เหตุและปัจจัยที่ทำให้เกิดมิจฉาทิฏฐิเหล่านี้ก็คือ 1) ขันธ 5 การยึดมั่นในขันธนี้เป็นอิตตาตัวตน เป็นสาเหตุให้หลงผิด 2) อวิชา ความไม่รู้ว่าจะอะไรเป็นความจริงที่แท้ 3) ผัสสะ การสัมผัส ทำให้เกิดการกระทบอารมณ์ก่อเป็นตัณหา มานะ ทิฏฐิ 4) สัญญา จำได้หมายรู้ในสิ่งที่ผิด 5) วิตก สัจธรรมไม่สามารถเกิดจากการใช้ความคิดตรึกตรองได้ 6) อโยนิโสมนสิการ การคิดที่ไม่ถูกวิธี 7) บาบมิตร ชักจูงไปทางที่ผิด 8) ปรโตโฆสะที่ไม่ดี

ความคิดอีกประเภทหนึ่งก็คือ สัมมาทิฏฐิ คือ ความเห็นชอบ ความเห็นถูกต้องตามคลองธรรม ซึ่งมีความสำคัญมากในการปฏิบัติธรรม เพราะทุกอย่างต้องเริ่มจากความคิดเบื้องต้นก่อน ถ้าเป็นความคิดที่ดีที่ถูกต้องแล้ว สิ่งที่จะตามก็จะถูกต้องดีงามไปด้วย ความคิดแบบสัมมาทิฏฐิก็คือ การรู้ในทุกข์ รู้ในอริยสัจ การรู้ในอกุศลและอกุศลมูล รู้ในกุศลและกุศลมูล การเห็นไตรลักษณ์ การเห็นห่วงโซ่ของการเกิดทุกข์หรือปฏิจลสมุปบาท เป็นต้น ซึ่งสัมมาทิฏฐินี้มีความสำคัญที่สุดในมรรค 8 ถือเป็นตัวนำ เพราะมรรคนั้นมีความหมายว่า ทางที่นำไปสู่การพ้นทุกข์ เริ่มต้นจะเดินทางก็ต้องรู้ก่อนว่าจะไปที่ใด ทางไหน และเหตุปัจจัยที่จะทำให้เกิดความคิดประเภทนี้ก็คือ ปรโตโฆสะที่ดี การมีกัลยาณมิตรคอยแนะนำ ชักจูงไปในทางที่ดี และการมีโยนิโสมนสิการ

3. ผลการวิเคราะห์วิธีการแก้ปัญหาการขัดแย้งทางความคิดตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท สรุปได้ว่า ทิฏฐิ 62 เป็นแนวคิดของคณาจารย์ในยุคร่วมสมัยกับพระพุทธองค์ ส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับ อตตาคิต พระเจ้า การบรรลุสัจธรรม โลกเที่ยง โลกไม่เที่ยง ฯลฯ ซึ่งเป็นปัญหาทางด้านอภิปรัชญา ที่พวกเขาหาคำตอบและสาวกของเจ้าลัทธิทั้งหลายมักจะนำมาถามพระพุทธองค์ แต่เนื่องด้วยเป็นคำถามที่ไม่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องที่ไกลตัว เป็นเรื่องที่ลึกซึ้งเกินกว่าปัญญาของคณาจารย์เหล่านั้นจะเข้าใจได้ พระพุทธองค์จึงไม่ทรงตอบหรืออธิบายถึงปัญหาเหล่านี้ ซึ่งปัญหาที่ว่านี้เรียกว่า อภัยกตปัญหา มี 10 ข้อ (หรือ 14 ข้อ) คือ ปัญหาที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ (ตอบปัญหา) โดยวิธีที่พระพุทธองค์ใช้รับมือเวลาที่มีคนถามปัญหาทางด้านปรัชญา หรือมิจฉาทิฏฐิต่าง ๆ ที่รวมอยู่ในทิฏฐิ 62 นั้นพระพุทธองค์จะทรงนิ่งเฉย ไม่ทรงตอบคำถาม และบางครั้งจะทรงเลี่ยงไปอธิบายถึงหลักธรรมข้ออื่นๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อผู้ถาม ต่อการปฏิบัติแทน ซึ่งอันที่จริงแล้วไม่ใช่

พระองค์จะไม่ทราบคำตอบ แต่ปัญหาบางอย่างเช่น อพยกตปัญหา นี้จะเข้าใจได้ก็ต้องปฏิบัติด้วยตนเองตามแนวทางมรรค 8 เพื่อให้เกิดปัญญา เห็นความจริงสูงสุด เมื่อเข้าถึงแล้วมีจฉาปฏิญญาทั้งหลายก็จะหมดตามไป

เนื่องจากพุทธศาสนาองความขัดแย้ง ในรูปแบบของความทุกข์ชนิดหนึ่ง เพราะเป็นภาวะที่บีบคั้นเช่นเดียวกัน การแก้ปัญหาของทุกข์ตามหลักทั่วไปก็คือ หลักอริยสัจ 4 มี ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ซึ่งมรรคคือ ทาง หรือขั้นตอนในการแก้ปัญหา โดยเริ่มจากสัมมาทิฐิ (เห็นชอบ) สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) สัมมาวาจา (วาจาชอบ) สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ) สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) สัมมาวายามะ (พยายามชอบ) สัมมาสติ (ระลึกชอบ) สัมมาสมาธิ (จิตมั่นชอบ) ซึ่งแต่ละข้อสัมพันธ์กัน เป็นเหตุและผลของกันและกัน เมื่อนำมาจัดหมวดหมู่จะเรียกว่า ธรรมชั้น ประกอบด้วย ปัญญาชั้น มีสัมมาทิฐิ และสัมมาสังกัปปะ อยู่ในกลุ่มนี้ ศิลชั้น มีสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ ส่วนสมาธิชั้น มีสัมมาสติและสัมมาสมาธิ แต่มรรคเป็นเหมือนหลักทางทฤษฎี การจะนำมาปฏิบัติจริงเพื่อให้เหมาะสมกับคนทั่วไป จึงต้องมีการปรับเปลี่ยนจัดลำดับความสำคัญของธรรมเสียใหม่ และเรียกการจัดหมวดหมู่แบบนี้ว่า ไตรสิกขา

ไตรสิกขา จัดเป็น 3 หมวดหมู่เช่นกัน ศิลสิกขา ประกอบด้วย สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ จิตตสิกขา ประกอบด้วย สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ และปัญญาสิกขา ประกอบด้วย สัมมาทิฐิ และสัมมาสังกัปปะ เรียกว่า วิชา ศิล สมาธิ ปัญญา ซึ่งจะเห็นว่าสัมมาทิฐิและสัมมาสังกัปปะถูกจัดมาอยู่ในลำดับท้าย เพราะวิธีปฏิบัติแนวไตรสิกขานี้เป็นการฝึกปฏิบัติที่เริ่มจากส่วนหยาบสุดคือกาย วาจา เพื่อให้ซึมซับเข้าไปสู่ภายใน พร้อมสำหรับการฝึกจิตเป็นขั้นต่อไป จากนั้นจึงเข้าไปสู่ปัญญาอันเป็นส่วนที่ละเอียดที่สุด ยากที่สุดในการฝึก เมื่อเข้าถึงปัญญา สัมมาทิฐิก็จะเกิด จะทำให้มีจฉาปฏิญญาธรรมะที่หลงผิดทั้งหลายหมดตามไปด้วย

โยนิโสมนสิการ หมายถึง การทำในใจโดยแยบคาย การใช้ความคิดถูกวิธี ซึ่งก็หมายถึง การคิดอย่างเป็นขั้นตอน คิดพิจารณาแยกแยะอย่างละเอียดครบทุกด้าน เป็นวิธีคิดที่ทำให้เกิดสัมมาทิฐิ และพัฒนาปัญญาให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น แต่ตัวโยนิโสมนสิการไม่ใช่ตัวปัญญา เป็นเพียงปัจจัยที่ทำให้เกิดปัญญา โดยการรวบรวมเอาข้อมูลต่างๆ มาแล้วปัญญาจะตัดสินใจว่าควรจะทำอย่างไร สิ่งที่เป็นปัจจัยส่งเสริมโยนิโสมนสิการก็คือ ศรัทธาที่ถูกต้อง ศรัทธาเป็นตัวนำให้ความคิดไหลไปในทางใดก็ได้ และศรัทธาที่ถูกต้องก็เกิดจากการมีโปรโตโมสะที่ดี มีกัลยาณมิตรที่ส่งเสริมกันในทางที่ดี แต่ศรัทธาไม่ได้ทำให้เกิดโยนิโสมนสิการ ความคิดที่ถูกต้อง ต้องมาจากตัวบุคคลนั้น ๆ เอง การคิดอย่างถูกวิธี ซึ่งมีวิธีคิดอยู่ด้วยกันหลากหลายวิธี

วิธีการคิดแบบโยนิโสมนสิการนี้ เป็นการกำจัดอวิชชาที่เป็นเหตุอย่างหนึ่งของมีจฉาปฏิญญาออกไป ทำให้เข้าใจความจริงที่แท้ รู้แจ้งตามสภาวะ และยังทำให้เกิดคุณธรรม บรรเทาต้นเหตุเพราะเสริมสร้างความคิดฝ่ายดีให้กดทับความคิดฝ่ายชั่วเอาไว้ ซึ่งถ้ามีโยนิโสมนสิการปัญหาการขัดแย้งต่าง ๆ ที่มีอยู่ก็จะหมดไป เพราะสาเหตุที่แท้จริงที่ทำให้เกิดปัญหานั้นถูกทำให้หมดไปแล้ว ความขัดแย้งทางความคิดเป็นมีจฉาปฏิญญาอย่างหนึ่ง เป็นต้นเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมาอีกมากมาย ซึ่งชั่วตรงข้ามของมีจฉาปฏิญญาก็คือ สัมมาทิฐิ การแก้ปัญหาที่ถูกต้องก็คือเปลี่ยนให้มีจฉาปฏิญญานี้เป็นสัมมาทิฐิให้ได้ ซึ่งถ้าฝึกได้ถึงขั้นนี้ก็แสดงว่าสัมมาทิฐิได้เกิดขึ้นแล้ว

อภิปรายผลการวิจัย

1. ความขัดแย้งตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท

จากการศึกษาพบว่า ความขัดแย้ง (conflict) โดยทั่วไป หมายถึง สภาวะที่คนกลุ่มหนึ่งซึ่งมีเอกลักษณ์ร่วมกัน (ในแง่ของเผ่าพันธุ์ เชื้อชาติ ภาษา วัฒนธรรม ศาสนา กลุ่มเศรษฐกิจ สังคม การเมือง) ทำการต่อสู้ด้านทานกันอย่างจงใจกับคนอีกกลุ่มหนึ่ง เนื่องจากทั้งสองกลุ่มนี้กำลังแสวงหาเป้าหมายที่แตกต่างกัน ไม่สอดคล้องกันและไปด้วยกันไม่ได้ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, 2557, หน้า 8) ซึ่งความหมายอื่น ๆ ก็เช่น ความไม่ลงรอยกัน ความบาดหมาง การทะเลาะ การวิวาท การแก่งแย่ง การมุ่งร้ายกัน การถกเถียงกัน

ในพุทธศาสนานั้นไม่พบคำในภาษาบาลีที่แปลว่า “ความขัดแย้ง” ไว้โดยตรง แต่จะมีคำอื่นในภาษาบาลีที่มีความหมายในลักษณะที่เป็นความขัดแย้งหรือบ่งบอกถึงความขัดแย้ง (อนุรุท กิ่งเนตร, 2556, หน้า 3) เช่นคำว่า “ปฏิฆะ”

หมายถึง ความคับแค้น ความกระทบกระทั่ง ความซึ่งเคียด (โทสะ) (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554) เป็นต้น ความขัดแย้งถือเป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ทุกคน บางครั้งเกิดความขัดแย้งกับตนเอง บางครั้งเกิดขึ้นกับบุคคลอื่น ด้วยสาเหตุว่ามนุษย์อยู่ร่วมกันเป็นสังคม จึงเป็นธรรมชาติที่ต้องมีความขัดแย้งอยู่เสมอ ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นมีอยู่หลายประเภท แต่สรุปได้เป็น 2 แบบ คือ ความขัดแย้งภายใน เช่น ความขัดแย้งทางความคิด ความรู้สึก คุณค่าธรรมเนียม และความขัดแย้งภายนอก ได้แก่ ความขัดแย้งด้านความสัมพันธ์ ด้านผลประโยชน์ ด้านข้อมูล โครงสร้างทางสังคม เป็นต้น ซึ่งมีสาเหตุมาจาก สัณนิบาตญาณการต่อสู้ของมนุษย์ ความไม่เท่าเทียมกันในหลายด้าน ความแตกต่างกันทางด้านค่านิยม ทัศนคติ

พุทธศาสนามองว่าความขัดแย้งคือ ทุกข์ เพราะเป็นสภาวะที่บีบคั้น เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ เกิดขึ้นกับมนุษย์ทุกคน ทุกข์ทำให้เกิดความขัดแย้ง และความขัดแย้งนำไปสู่ทุกข์ ส่วนสาเหตุที่ทำให้เกิดความขัดแย้งนั้น นอกเหนือจากปัจจัยภายนอก เช่น ทรัพยากรที่ไม่เท่าเทียมกันแล้ว ก็มาจากปัจจัยภายในจิตของมนุษย์เอง ซึ่งก็คือ 2 ปัจจัยนี้ อุกุศลมูล ได้แก่ โลภะ หรือความโลภ โทสะ หรือความโกรธ โมหะหรือความหลง และปญฺญธรรม ได้แก่ ตัณหา (ความทะยานอยาก ความยึดติด) มานะ (การถือตัว ความทะนงตน) และ ทิฏฐิ (ความเห็น ลัทธิ ทัศนคติ) ซึ่งทิฏฐิถือเป็นมโนกรรมที่สำคัญ เป็นตัวกำหนดวจีกรรม กายกรรม หรือพฤติกรรมของมนุษย์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2557, หน้า 690) ถ้าเป็นทิฏฐิที่ดี ก็นำไปสู่ทางที่ตรง แต่ถ้าเป็นทิฏฐิที่ร้ายก็จะนำไปสู่ปัญหาได้ เป็นปัจจัยหลักที่ทำให้เกิดความขัดแย้งทางด้านความคิด ซึ่งบริบทของการขัดแย้งในการวิจัยครั้งนี้หมายถึง การขัดแย้งทางความคิดที่เกิดขึ้นในยุคสมัยพุทธกาล เป็นช่วงเดียวกับลัทธิของครูทั้ง 6 ที่ปรากฏอยู่ในสามัญญผลสูตร และแนวคิดอันเป็นมิจฉาทิฏฐิที่ปรากฏอยู่ในทิฏฐิ 62 พรหมชาลสูตร

ความขัดแย้งก่อให้เกิดทั้งผลดีและผลเสียได้ ถ้าหากขัดแย้งในระดับที่เหมาะสม ก็จะกลายเป็นการสร้างสรรค์ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เกิดการพัฒนาในด้านต่างๆ ขึ้น ซึ่งผลที่ได้นั้นก็ขึ้นอยู่กับเจตนาของความขัดแย้งนั้น หากเจตนาที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งนั้นเป็นด้านดี ย่อมนำไปสู่เป้าหมายที่ดีตาม แต่หากเกิดจากเจตนาที่ไม่ดี ผลที่ออกมาย่อมไม่ดีเช่นกัน

2. ความหมายของความคิดตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท

ความคิดในพุทธศาสนาเรียกว่า ทิฏฐิ หมายถึง ความเห็น แนวคิด ทฤษฎี ความเชื่อ ลัทธิ บางครั้งเรียกว่า ทัศนคติหรือทรรศนะ มีอยู่ 2 ประเภทหลักคือ ความคิดแบบสัมมาทิฏฐิ ความคิดแบบมิจฉาทิฏฐิ

สัมมาทิฏฐิ หมายถึง ความเห็นชอบ ความเห็นที่ถูกต้องตามคลองธรรม เป็นองค์ธรรมแรกในมรรค 8 ซึ่งสัมพันธ์กับองค์มรรคอื่นๆ ที่ตามมาเป็นลำดับ มีความสำคัญที่สุด เพราะการมีความเห็นที่ถูกต้องย่อมทำให้เกิดความคิดที่ถูกต้องตามมา สัมมาทิฏฐิเป็นองค์ธรรมขั้นปัญญาในไตรสิกขา ซึ่งต้องใช้ควบคู่กับสัมมาสังกัปปะ องค์ธรรมทั้งสองนี้ส่งเสริมและสนับสนุนกัน และกันอยู่เสมอ ปัจจัยที่ทำให้เกิดสัมมาทิฏฐิได้ก็คือ ปรโตโฆสะที่ดี หรือเสียงจากผู้อื่น เช่น กัลยาณมิตรที่มีส่วนทำให้เกิดศรัทธาขึ้นในใจ คอยให้คำแนะนำสั่งสอนที่ถูกต้อง และโยนิโสมนสิการ หรือการคิดอย่างถูกวิธี ก็เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดสัมมาทิฏฐิขึ้นได้

มิจฉาทิฏฐิ หมายถึง ความคิดที่ไม่ถูกต้อง เป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามอย่างสิ้นเชิงกับสัมมาทิฏฐิ หากเกิดขึ้นแล้วอาจส่งผลให้เกิดความเสียหายอย่างร้ายแรงได้ เมื่อมีมิจฉาทิฏฐิ ก็จะเกิดมิจฉาสังกัปปะตามมา สัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่องต่อองค์ธรรมอื่นๆ ในมรรคเช่นกัน ซึ่งปัจจัยในการเกิดมิจฉาทิฏฐินั้นก็คือ ปรโตโฆสะที่ไม่ดี อันเป็นผลจากการมีบาปมิตร หรือผู้ที่ให้คำแนะนำ ชักจูงความคิดไปในทางอกุศล และอโยนิโสมนสิการ หรือการคิดอย่างผิดวิธี ความเห็นผิดเหล่านี้เป็นสาเหตุหลักที่ทำให้เกิด การขัดแย้งทางความคิด ซึ่งสามารถก่อให้เกิดความเสียหายได้อย่างมากมาย พระพุทธองค์ได้ตรัสเอาไว้ว่ามิจฉาทิฏฐิมิโทษมากกว่าสิ่งอื่นใด เช่น มิจฉาทิฏฐิทั้ง 3 ประกอบด้วย อภิชฌาทิฏฐิ นตถิกทิฏฐิ และอเหตุกทิฏฐิ ถ้วนเป็นอุจเฉททิฏฐิ ถือเป็นบาปหนักยิ่งกว่าอนันตริยกรรมในพุทธศาสนาเสียอีก เพราะอนันตริยกรรมแม้จะเป็นบาปหนัก แต่ก็ยังมีวันสร้างชา พ้นจากนรกได้ ผิดกับพวกมิจฉาทิฏฐิ ซึ่งจะตกนรกอยู่อย่างนั้นจนกว่าจะกลับใจได้ (พิน ดอกบัว, 2545, หน้า 222-229) ถ้าหากยังไม่กลับใจก็ไม่มีความหวังได้พบกับนิพพาน

ทฤษฎี 62 เป็นมิจฉาทฤษฎีที่ปรากฏอยู่ในพรหมชาลสูตร อันเป็นสูตรที่ว่าด้วยศีลทั้งหลาย แนวทางปฏิบัติตนของภิกษุ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงให้เห็นพระศนะทางปรัชญาของลัทธิต่างๆ ในสมัยนั้น อีกนัยหนึ่งคือ มิจฉาทฤษฎี 62 แบบ เป็นความคิดที่เกี่ยวกับโลก วิญญาณ ที่มาและที่ไปของวิญญาณ เป็นสิ่งที่ต้องรู้เพื่อให้สามารถแยกมิจฉาทฤษฎีออกจากสัมมาทฤษฎีได้ และป้องกันไม่ให้เกิดความสับสนในข้อปฏิบัติธรรมระหว่างธรรมที่ถูกต้องกับแนวคิดเหล่านั้น เนื่องจากเจ้าลัทธิทั้งหลายมีลูกศิษย์อยู่จำนวนมากและมีอิทธิพลต่อแนวคิดของผู้คนอย่างมาก ทำให้เกิดการโต้แย้งทางปัญญาอยู่เสมอ โดยพระพุทธองค์ทรงปฏิเสธความคิดเห็นที่ผิดเหล่านี้ เพราะเป็นการมองความจริงแต่เพียงด้านเดียว อีกทั้งไม่ชี้ทางที่นำไปสู่การหลุดพ้นและการเกิดปัญญาขั้นสูงได้ แนวคิดในทฤษฎี 62 นั้นสามารถแยกได้เป็นความคิดสุดโต่ง 3 ข้อ ได้ดังนี้

1. กามสุขัลลียอก การมุ่งบำเรอตนด้วยกาม และอัตตกิลมณานุโยค การมุ่งทรมานตนให้เดือดร้อน
2. อัตถิกทฤษฎี ลัทธิว่าสิ่งทั้งหลายมีอยู่จริง และนัตถิกทฤษฎี ลัทธิว่าสิ่งทั้งหลายไม่มีจริง
3. สัสสตทฤษฎี ลัทธิถือว่าเที่ยง และอุจเฉททฤษฎี ลัทธิถือว่าขาดสูญ

3. การแก้ปัญหาการขัดแย้งทางความคิดตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท

ความขัดแย้งทางความคิดบริบทของการวิจัยครั้งนี้คือ ทฤษฎี 62 ที่รวบรวมความคิด พระศนะที่เป็นมิจฉาทฤษฎีไว้ ซึ่งพระศนะดังกล่าวเป็นแนวคิดทางด้านอภิปรัชญาที่พวกเจ้าลัทธิต่างๆ ที่ร่วมสมัยเดียวกับพระพุทธองค์มักจะนำมาได้ว่าที่ถกเถียงกัน ซึ่งมีปัญหาอยู่ 10 ข้อ (หรือ 14 ข้อ) ที่พระพุทธองค์จะไม่ทรงตอบ เรียกว่า อภัยกตปัญหา หรือปัญหาที่บอกไม่ได้ว่าเป็นกุศลหรืออกุศล (พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต), 2546, หน้า 463) อ้างอิงใน พันธทิพย์ ทิพย์ประพันธ์, 2550, หน้า 10) เป็นปัญหาที่ถามเกี่ยวกับโลกเที่ยงหรือโลกไม่เที่ยง ฯลฯ ซึ่งพระพุทธองค์ทรงเห็นว่า เป็นเรื่องที่ไม่มีความหมาย ไม่ได้เป็นไปเพื่อทำให้ดับทุกข์หรือนิพพาน อีกทั้งเป็นความคิดที่สุดโต่งปลายสองด้านหรืออันตคาทิกทฤษฎี ไม่ว่าจะพระพุทธองค์จะตอบรับหรือปฏิเสธ คำตอบก็จะไปสนับสนุนอีกฝ่ายหนึ่งทันที นอกจากนี้ปัญหานี้ยังเป็นปัญหาที่เหนือกว่าการรับรู้ธรรมตาของมนุษย์ ไม่สามารถรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง 5 หรือเข้าใจได้ด้วยปัญญาปกติ เรื่องบางเรื่องก็ต้องเป็นผู้บรรลุแล้วเท่านั้นถึงจะเข้าใจ การมานั่งอธิบายเรื่องเหล่านี้ให้คนธรรมดาฟัง ก็เหมือนการอธิบายเรื่องสี่ให้คนตาบอดฟัง ไม่มีวันที่จะเข้าใจได้เองแท้ ซึ่งท่าทีของพระพุทธองค์ต่ออภัยกตปัญหาก็คือ เมื่อมีคนถามขึ้นมาบางครั้งก็จะทรงนิ่งเสียไม่ตอบคำถาม เพราะเห็นว่าไม่มีประโยชน์ใดๆ ต่อการปฏิบัติธรรมตามหลักศาสนาพุทธ และบางครั้งก็จะทรงตอบด้วยการแสดงธรรมข้ออื่น ที่เห็นว่าเป็นประโยชน์ต่อการฝึกปฏิบัติแทน

พระพุทธองค์มองว่าทฤษฎีทั้งหลายที่เกิดขึ้นนั้น เป็นเพราะการไม่รู้แจ้งในสภาวะที่จริง เป็นอวิชชาที่ทำให้เกิดการถกเถียง การขัดแย้งทางความคิดขึ้น ซึ่งการแก้ปัญหาโดยทั่วไปนั้น ทรงเน้นเรื่อง **อริยสัจ 4** ประกอบด้วย ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค โดยมรรคเป็นขั้นตอนในการกำจัดทุกข์ ทำให้เกิดปัญญา ซึ่งมีอยู่ 8 ข้อ ได้แก่ สัมมาทฤษฎี สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมัตตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ องค์ธรรมแต่ละข้อสัมพันธ์กัน โดยมีสัมมาทฤษฎีเป็นตัวหลักต้องเริ่มต้นด้วยการมีความเห็นที่ถูกต้องก่อน สิ่งอื่นจึงตามมาเป็นลำดับ ซึ่งสาเหตุของปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นก็เนื่องมาจากการมีความเห็น ความคิดที่เป็นมิจฉาทฤษฎี ทางแก้ปัญหาก็คือเปลี่ยนให้เป็นสัมมาทฤษฎี

ด้วยเหตุที่มรรคเป็นหลักทฤษฎี การนำมาปฏิบัติจริงต้องมีการเรียงลำดับองค์ธรรมแต่ละข้อใหม่เพื่อความเหมาะสม หลักการปฏิบัติองค์มรรคนี้เรียก **หลักไตรสิกขา** ประกอบด้วย **อริศีลสิกขา อริจิตตสิกขา อริปัญญาสิกขา** เรียกสั้นๆ ว่า **ศีลสมาธิ ปัญญา** ซึ่งสัมมาทฤษฎีอันเป็นองค์ธรรมแรก และสัมมาสังกัปปะองค์ธรรมลำดับที่สองของมรรค ถูกจัดเข้าไปอยู่ในหมวดปัญญาสิกขา เนื่องจากการปฏิบัติจริงต้องเริ่มจากการฝึกอบรมส่วนที่หายากที่สุดคือ กาย วาจา เข้าไปสู่ส่วนที่ละเอียดสุดอย่างปัญญา

อริศีลสิกขา เป็นการฝึกความประพฤติ ซึ่งเป็นขั้นเตรียมทำให้จิตใจปกติ พร้อมทั้งจะพัฒนาจิตใจให้เจริญยิ่งขึ้น โดยใช้วินัยเป็นตัวควบคุมให้คนปฏิบัติตามหลักศีล ซึ่งวินัยรวมถึงระเบียบแบบแผน หลักการ ข้อปฏิบัติ กฎเกณฑ์ เพราะในการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมต้องมีกฎเกณฑ์ที่ทำให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข หลักการพื้นฐานสำหรับคนทั่วไปคือ ศีล 5 หรือ

สิกขาบท 5 เป็นหลักที่ควบคุมกายวาจาให้ถูกต้องดีงาม แต่ถ้าต้องการให้มีความก้าวหน้าทางปัญญาขึ้นไปอีก ต้องปฏิบัติตามหลักธรรมอื่นๆ ด้วย เช่น กุศลกรรมบถ สาราณียธรรม อปริหานิยธรรม สังคหวัตถุ เป็นต้น เมื่อปฏิบัติตามกฎเกณฑ์เหล่านี้แล้ว ก็ทำให้มีความประพฤติที่ดีงาม จิตเริ่มมีสมาธิอย่างอ่อนที่ช่วยในการดำเนินชีวิตประจำวันได้

อธิจิตตสิกขา เป็นการฝึกจิตให้มีคุณภาพ ประสิทธิภาพ จิตที่เป็นสมาธิเป็นผลมาจากการปฏิบัติศีล ปฏิบัติตามหลักธรรม จนกระทั่งจิตมีความสงบ พร้อมสำหรับการพัฒนาขั้นต่อไปคือ การพัฒนาจิต ซึ่งก็ใช้วิธีการนั่งสมาธิ วิปัสสนา จนกระทั่งจิตมีความปลอดโปร่ง บริสุทธิ์ ไม่วุ่นวาย เป็นอิสระ ซึ่งกว่าจะถึงขั้นที่เกิดปัญญาได้ก็ต้องใช้องค์ธรรมอื่นมาประกอบด้วย อย่างเช่นสัมมาวายามะ ความเพียรชอบ เพราะการฝึกอะไรก็ตามถ้าปราศจากความเพียรที่ถูกต้องแล้ว ย่อมทำให้ล้มเหลวได้ และสัมมาสติ การมีสติเป็นตัวควบคุมทำให้ไม่ลืม ไม่เลือนหายด้วยการใช้ความไม่ประมาท หรือ อปัมมาท มากำหนดสติอีกที เมื่อมีสติ ปัญญาเกิด ซึ่งปัญญาต้องมีสติควบคุมอยู่เสมอ

การทำให้จิตมีคุณภาพนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยภายนอกอย่างกัลยาณมิตร ที่คอยแนะนำ ชักจูงไปในทางที่ถูกที่ควร ให้คำสั่งสอนที่ถูกต้องดีงาม และสปปายะ หรือ สิ่งที่เหมาะสม สบาย เกื้อกูล เพราะการจะทำให้จิตปลอดโปร่ง เกิดภาวะเบิกบาน เป็นอิสระนั้นก็ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวย และวิธีฝึกปฏิบัติที่เข้ากับจริตของแต่ละคน หากทุกอย่างเหมาะสมยอมเกื้อกูลให้จิตเกิดสมาธิ ซึ่งเป็นภาวะที่ใสสว่าง เบิกบาน หลุดจากสิ่งบีบคั้น พร้อมทั้งจะใช้ปัญญา

อธิปัญญาสิกขา การฝึกอบรมที่ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงของสิ่งนั้น ไม่ใช่ความจริงโดยสมมุติ เป็นผลจากการที่จิตมีสมาธิทำให้เห็นความจริงที่แท้ ปัญญาจึงเกิดขึ้น ซึ่งปัญญาเป็นสภาวะธรรมอย่างหนึ่ง ที่มีอยู่ตามภาวะของมันอย่างนั้น ไม่สามารถยึดถือครอบครอง หรือบังคับกำหนดให้เป็นอย่างที่ต้องการได้ แต่สามารถพัฒนาให้เกิดความก้าวหน้าทางปัญญาได้ ซึ่งที่จริงแล้วในการปฏิบัติทุกขั้นตอนต้องใช้ปัญญาเป็นตัวกำกับ ตั้งแต่การปฏิบัติขั้นศีลเป็นต้นมา เพราะหากปฏิบัติทุกอย่างโดยไม่ใช้ปัญญาควบคุมแล้ว ผลที่ได้อาจกลายเป็นความงมงายหรือมัวเมาแทน ปัญญาจึงเป็นตัวนำทาง ใช้ควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์

องค์ธรรมมรรคที่อยู่ในหมวดปัญญานี้ก็ได้แก่ สัมมาทิฎฐิ และสัมมาสังกัปปะ ซึ่งส่งเสริมสนับสนุนกันและกันอย่างต่อเนื่อง โดยการพัฒนาสัมมาทิฎฐิให้เจริญก้าวหน้านี้ นอกจากการมีกัลยาณมิตรช่วยส่งเสริมแนะนำทางที่ถูกที่ดีงามให้แล้ว ยังต้องอาศัยวิธีการคิดที่ถูกต้อง เป็นขั้นตอนอย่างมีระเบียบ เรียกว่า โยนิโสมนสิการ เป็นปัจจัยช่วยให้เกิดปัญญาได้ ซึ่งวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการมีอยู่หลากหลายวิธี แต่จุดประสงค์สำคัญก็เพื่อมุ่งขจัดอวิชชาให้หมดไป การฝึกฝนวิธีการคิดเพื่อให้สัมมาทิฎฐิเกิด เพราะเมื่ออวิชชาหรือสัมมาทิฎฐิเกิด อวิชชาดับ ปัญหาหรือทุกข์ทั้งหลายย่อมหมดไป และหากปฏิบัติต่อไปก็ย่อมเข้าถึงมรรคผลนิพพานเป็นลำดับต่อไปได้

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 ภาครัฐควรมีนโยบายในการส่งเสริมการแก้ปัญหาโดยประยุกต์หลักพุทธธรรมให้เข้ากับบริบทการเรียนการสอน สอดคล้องเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับหลักการแห่งประชาธิปไตย

1.2 องค์กรทางพุทธศาสนาควรมีหลักการในการกำหนดนโยบายในการแก้ปัญหาคารขัดแย้งในชุมชนอย่างเป็นระบบ

1.3 ภาครัฐควรมีนโยบายอย่างเป็นรูปธรรมในการแก้ปัญหาคารขัดแย้งแต่ละชุมชน โดยเน้นการมีส่วนร่วมระหว่างภาครัฐ องค์กรศาสนา และภาคประชาชน

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ยังไม่ครอบคลุมทุกประเด็นในการแก้ปัญหา ดังนั้นผู้วิจัยจึงขอเสนอแนะประเด็นที่ควรทำวิจัยครั้งต่อไปเกี่ยวกับเรื่องการแก้ปัญหาคารขัดแย้งดังนี้

2.1 ควรวิจัยถึงสาเหตุที่ทำให้แนวทางการแก้ปัญหาความขัดแย้งในประเทศไทยประสบความสำเร็จ การแก้ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดในสามจังหวัดภาคใต้เป็นต้น

2.2 ควรวิจัยเกี่ยวกับบทบาทมหาเถรสมาคมกับการแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างพุทธศาสนิกชน รวมถึงกฎหมายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับวงการสงฆ์

2.3 ควรวิจัยเกี่ยวกับการปรับเปลี่ยนแนวคิดพุทธปรัชญาเถรวาทให้เข้ากับโลกยุคศตวรรษที่ 21 ซึ่งอาจจะเสนอแนวทางการปฏิรูประบบการเผยแผ่ การเข้าถึงคนส่วนมาก ที่มีความเหมาะสมกับรูปแบบการใช้ชีวิตในปัจจุบัน

2.4 ควรวิจัยแบบบูรณาการในการแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคมไทย ทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม

แหล่งอ้างอิง

- ฐานิสรา ประธานราษฎร์นิกร. (2548). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องอภัยภาคปัญหา (ปัญหาที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงพยากรณ์)*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพุทธศาสนา, คณะศิลปศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- บุญย์ นิลเกษ. (2542). *พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน เล่มที่เก้า พระสุตตันตปิฎก เล่มที่หนึ่ง สิลขันธวรรค ทิฆนิกาย*. เชียงใหม่: บี.เอส.การพิมพ์.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2542). *กรณีธรรมกาย บทเรียนเพื่อศึกษาพระพุทธศาสนา และสร้างสรรค์สังคมไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2546). *สลายความขัดแย้ง นิติศาสตร์-รัฐศาสตร์-เศรษฐศาสตร์ แนวพุทธ*. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2557). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย (พิมพ์ครั้งที่ 40)*. กรุงเทพฯ: ผลิตภัณ.
- พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตินุณยานกร). (2547). *รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี: ศึกษาวิเคราะห์ กรณีลุ่มน้ำแม่ตาช้าง จังหวัดเชียงใหม่*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พันธ์ทิพย์ ทิพย์ประพันธ์. (2550). *วิเคราะห์ดัชนีภาพของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับอภัยภาคปัญหา*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาปรัชญา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พิน ดอกบัว. (2545). *ปวงปรัชญาอินเดีย*. กรุงเทพฯ: ศยาม.
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. (2557). *เอกสารการสอนชุดวิชา ความขัดแย้งและความร่วมมือระหว่างประเทศ หน่วยที่ 1-5*. นนทบุรี: แสงจันทร์การพิมพ์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์.
- สุนทร ณ รัชชี. (2545). *ปรัชญาอินเดีย ประวัติและลัทธิ*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุชาติ หงษา. (2550). *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: ศยาม.
- ศยาม ไจมาคำ. (2551). *การวิเคราะห์สัมมาทิฎฐิในพุทธศาสนาเถรวาท*. การค้นคว้าแบบอิสระ, สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อนุรุท กิ่งเนตร. (2556). *การไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทตามแนวทางพุทธศาสนา*. ผลงานส่วนบุคคลเป็นส่วนหนึ่งของการอบรม, หลักสูตรผู้พิพากษาผู้บริหารในศาลชั้นต้น รุ่นที่ 11, สถาบันพัฒนาข้าราชการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม, สำนักงานศาลยุติธรรม.